

Haaland herred 1888

Fornlevninger og historiske notitser. Herredet er rigt paa fortidsminder og kommer i denne henseende Klep herred nærmest blandt Jæderens bygder. Gravhauger og grave af anden form findes her omtrent overalt, særlig paa gaardene rundt Hafsfjorden. Her har ogsaa været ualmindelig mange bautastene, hvoraf adskillige endnu findes staaende; mange af de største og smukkeste er dog i de senere aar ødelagte. Et sjeldent og meget omtalt monument, en saakaldet »tingkreds« af usedvanlig form, findes sydligst paa Solesanden. Det har siden slutningen af forrige aarhundrede været dækket af flyvesand, men opdagedes igjen, omend i forstyrret og mangelig tilstand, af konservator Lorange i 1879 (se Aarsberetn. for 1879 side 163-166). Kredsen, hvis periferi er 68 m., synes at have været dannet af et stort antal reiste heller af omkring 1 meters høide. Mellemmrummene mellem de reiste stene har været udfyldte med en rad mindre rullestene, og fra 8 af dem har lignende ruder gaaet ind som radier til kredsens midtpunkt, hvor der skal have ligget en større firkantet helle. Selvfølgelig har denne plads ikke været benyttet som tingsted, ligesaaalidet som nogen af de mange andre lignende »tingkredse«, der findes paa andre steder i landet; det er utvivlsomt kun en af de flere former af monumenter, som man i hedensk tid har brugt for at udmerke gravsteder.

Af oldsagfund haves et betydeligt antal fra stenalderen. Deriblandt er adskillige verkstedfund, de rigeste fra Sole, især fra Solesanden. Fra bronzealderen kjendes næsten ligesaamange fund her som i Klep, og de fleste er gravfund. Et af de merkeligste er det, som i 1842 blev gjort i en meget stor rund haug paa Jaasund. Her fandtes i et gravkammer skelettet af et menneske og skraat liggende over dette et vel bevaret bronzesværd samt nogle stykker uldtøi og 2 bronceknapper (univ. saml.). Haugen gik almindelig under navnet »Sotehaugen«, fordi man troede, at den i slaget i Hafsfjord faldne Sote jarl var begravet her. Det var et af de mange løse sagn om oprindelsen til deslige hauger, der er opkomne i de seneste aarhundreder, og undersøgelsen godtgjorde her meget klart sagnets uefterrettelighed, idet den viste, at haugen maatte have ligget der i mange hundrede aar før Hafsfjordslaget. Et andet større fund fra denne tid er gjort paa Ræge, i »Grimshaug«, hvor der fandtes 2 kamre af mandslængde, af hvilke det ene indeholdt brændte ben, en liden tang (pincet) og et stykke af et knivblad af bronze, medens der i det andet fandtes et bredt baandformet diadem, to armringe af samme form, en stor »tutulus« og en mindre do., et dolkeblad m. m. af bronze, uidentvil nedlagt med et ubrændt lig (Stav. mus.). Ogsaa i »Melhaug« paa Sole blev et merkeligt fund gjort i 1879 af konservator Lorange. Haugen havde ikke mindre end 4 gravkamre, 1 liden hellekiste og 3 større kamre omtrent af mandslængde. De sidste, der alle syntes at have indesluttet ubrændte lig, indeholdt ingen oldsager; i den lille kiste derimod fandtes brændte ben samt en smykkenaal, en kniv og en pilespid af bronze (Berg. mus.). Sværd fra bronzealderen er fundne - foruden det allerede nævnte paa Jaasund - paa Sole og paa Malle (paa det sidste sted 2 stykker). Til bronzealderen hører ogsaa de her paa 2 steder fundne helleristninger. Den betydeligste af disse findes paa Reveim i Malle sogn, i en mod Hafsfjordens indløb vendende fjeldvæg. Der er flere

s.261

grupper af ristninger, væsentlig bestaaende af skibsfigurer og af runde skaalformede fordybninger, begge slags hørende til de paa helleristninger sedvanlige forestillinger. Enanden ristning er funden paa en svær sten paa Hagaøen i Hafsfjorden, ligeledes bestaaende af skibsfigurer og runde fordybninger (nu i Stav. mus.). Helleristningsfigurer er desuden fundne paa stene i gravhauger fra bronzealderen og fra senere tid, baade her

og paa andre steder paa Jæderen. -Antallet af fund fra jernalderen er ikke ringe, men dog ikke saa betydeligt, som man efter bygdens rigdom paa gravhauger skulde vente. Fra den ældre jernalder er først og fremst at merke et større fund af guldsager fra tidsrummets senere del (ikke gravfund), som i 1868 gjordes paa Øvre Malle, bestaaende af 14 guldbrakteater af 8 forskjellige præg, 6 perler af guldblik, 7 betalingsringe af guld og nogle smaastykker af brakteater og betalingsringe, veiende tilsammen 310 gr. (univ. saml.). I 1876 fandtes paa samme gaard, i nogen afstand fra det sted hvor de nævnte sager fremkom i 1868, en fingerring af guld (Berg. mus.. Paa Rjoe er ogsaa fundet en guldbrakteat (univ. saml.): Paa Stangeland fandtes for mange aar siden i en haug i et stort gravkammer, hvis gulv bestod af planker, en af glas gjort efterligning af et drikkehorn, det eneste glaskar af denne form, som er fundet i Norge (afb. i Lorange's »Samlingen af norske oldsager i Bergens museum« side 66 og i Norske oldsager fig. 339), og et lidet bæger af brændt ler, der er en efterligning af et glasbæger af en almindelig form (Berg. mus.). Paa Ud-Sole og paa Nordre Sunde i Malle sogn er fundet ualmindelig store og vel vedligeholdte lerurner med brændte ben (begge i Stav. mus.). Blandt fundene fra den yngre jernalder maa nævnes et større fund af sølvmynter; der i 1866 opdagedes under en stor sten paa husmandspladsen Slethei under Tjore. Der fandtes over 260 engelske mynter af Aethelred II og nogle irske, danske, tyske og byzantinske (antagelig komne i jorden ei længe efter 1000).

Fra middelalderen haves flere runestene. Paa den vestligste af Hellands-gaardene stod en saadan, der i dette aarhundrede er slaaet i stykker og lagt i et huldige; dens indskrift kjendes ikke. Ligeledes paa Helland, paa den mellemste gaard, staar en runesten, hvis noget utydelige indskrift af prof. Bugge er læst saaledes: † SKARPI RISTI STIN ÞONA AFTIR BIAFA SUN SIN HARÞA GUPAN MAN (Skardo reiste denne sten efter Bjalve, sin søn, en saare god mand). En tredje runesten paa det østligste Helland blev, efter i lang tid at have ligget omstyrtet, gjenopreist i 1862. Paa denne staar: ÞURMUR RISTI STIN ÞONO AFT ÞRUNT SUN SIN (Tormod reiste denne sten efter Trond, sin søn). Fra Tjore er til Berg, mus. indkommet en runesten, hvis indskrift lyder: † ARTIÞA TAHR BIARNAR ULFKÆISSUNAR ER TUÆIM NOTOM FYRIR MARIO . . . (Bjørn Ulvgeirssøns aartidedag er to nætter før Marie[messe]). - Endelig findes i Stav. mus. et mindre stykke af en runesten fra Sole, der indeholder slutningen af en indskrift: . . . OÞUR SINA (. . . sin moder).

Paa Stangeland har staet et tykt stenkors ved enden af en langhang. Det blev for nogle aar siden slaaet i stykker og stykkerne lagte i et gjerde.

Paa Tjore fandtes i 1874, ikke langt fra det sted, hvor det ovenfor omtalte myntfund blev gjort, 14 norske sølvmynter af Harald Haardraade, og i Sole gamle kirke fandtes efter dens nedlæggelse omkring alteret en hel del hulmynter (brakteater) og enkelte helmynter af sølv, alle norske, fra 14de og første halvdel af 16de aarhundrede.

Det historisk mest navnkundige sted i herredet er Hafsfjorden, bekjendt af Harald Haarfagres seir over smaakongerne i det sydvestlige Norge i 872. Slaget antages at have staet i den indre del af fjorden, søndenfor Sømsøerne, og i et samtidigt kvad heder det, at en af de overvundne høvdinger søgte at skjule sig paa holmerne. -Gaarden Sole var i den tidligere del af middelalderen sædet for en af Norges høibyrdigste

s.262

ætter; særlig var den i slutningen af det 10de og begyndelsen af det 11te aarhundrede den mægtige Erling Skjalgssøns (d. 1028) bopæl. Endnu i vore dage viser man paa Kirke-Sole tomter eller grundvolde af anselige bygninger, der, omend vistnok med liden rimelighed, sættes i forbindelse med hin tid. -Rott nævnes oftere under feiderne langs kysten i borgerkrigenes tid. I 1187 stod her en kamp mellem birkebeinerne og kuvlungerne. -Under øen Haasteinen skal der ifølge Peder Claussøn i 1558 være forlist

et kongeligt skib, der indehavde 5 klokker, tagne fra Stavanger domkirke. Skjæret, hvor strandingen fandt sted, kaldes endnu den dag idag »Klokkeskjæret«. -Ved Fladholmen maatte i 1711 en svensk kaperkaptein stikke sit skib i brand »formedelst manquement af provision«; han og hans mandskab blev arresterede og førte til Kristiansand. -I juli 1808 og mai 1810 blev herredets kyst foruroliget af engelske krydsere, som imidlertid ved begge leiligheder blev fordrevne af kystvernet, sidste gang dog først efter en liden batalje med de i Tananger stationerede kanonbaade.